

Kapitel 7

Dragør - fra markedsplads til søfartsby

FORFATTER: Niels-Knud Liebgott, arkæolog og tidligere museumsdirektør på Rosenborg og Amalienborg

EMNEORD: Handel, byudvikling, Øresundsbyer, middelalder, byarkæologi

Abstract

Based on evidence provided by written sources, an account is given of the history of Dragør from the 1340s, when the earliest privileges were issued, allowing German and Dutch towns to trade at the Dragør herring market, up to the beginnings of actual urban development in the early 17th century. The topography of Dragør during this period is described using evidence from the written sources, supplemented by related archaeological excavation results. The presentation of the latter provides examples of the development of the settlement and of the economic activity that unfolded in Dragør during the Middle Ages and up to the time of the civil war in Denmark (the Count's Feud) in the 1530s. The following century, which saw the end of the herring fisheries and related market activities, witnessed the beginnings of urban development in Dragør.

Det lille bysamfund Dragør er beliggende på Amagers sydøstligste punkt, 12 km fra København. Dragør gamle by består af ca. 350 huse, hvoraf hovedparten er fra 1700- og 1800-tallet (fig. 1). Sammen med Skanør og Falsterbo på Øresunds østkyst udgjorde Dragør i middelalderen kernen i det internationale handelsmarked, som almindeligvis kaldes Skånemarkedet. Men i modsætning til de to skånske byer, som rummer både kirker og borgruiner, er der i Dragørs bebyggelse ikke bevaret synlige levn fra middelalderen, muligvis bortset fra nogle af den nuværende bys overordnede gadeforløb. Kendskabet til Dragørs historie i middelalderen, de topografiske og bebyggelsesmæssige forhold samt aktiviteterne i det hele taget, må derfor bygge på de bevarede skriftlige kilder og på de arkæologiske fund og undersøgelser, som er blevet gennemført gennem tiderne.

De skriftlige kilder

Til den første kategori hører de spredte oplysninger, som findes i de tyske kilder vedrørende hanseatiske byers aktiviteter, Hanserecesserne og *Hanseatische Urkundenbuch*. Dietrich Schäfers grundlæggende værk om Skånemarkedet: *Das Buch des lübeckischen Vogts auf Schonen* (1887, genoptryk 2006) rummer tillige mange oplysninger relevante for Dragør. Af mere specifik betydning for Dragør er de bevarede kongelige privilegier udstedt til de udenlandske byer (*Diplomatarium Danicum*) samt den betydelige række af skøder og adkomster, som i dag opbevares i Københavns Stadsarkiv og som er publiceret i *Københavns Diplomatarium*. Disse dokumenter er alle udgivet som bilag i Chr. Nicolaisen: *Amagers Historie I-III*. Især de nævnte skøder og adkomster har haft afgørende betydning for den rekonstruktion af Dragørs middelalderlige

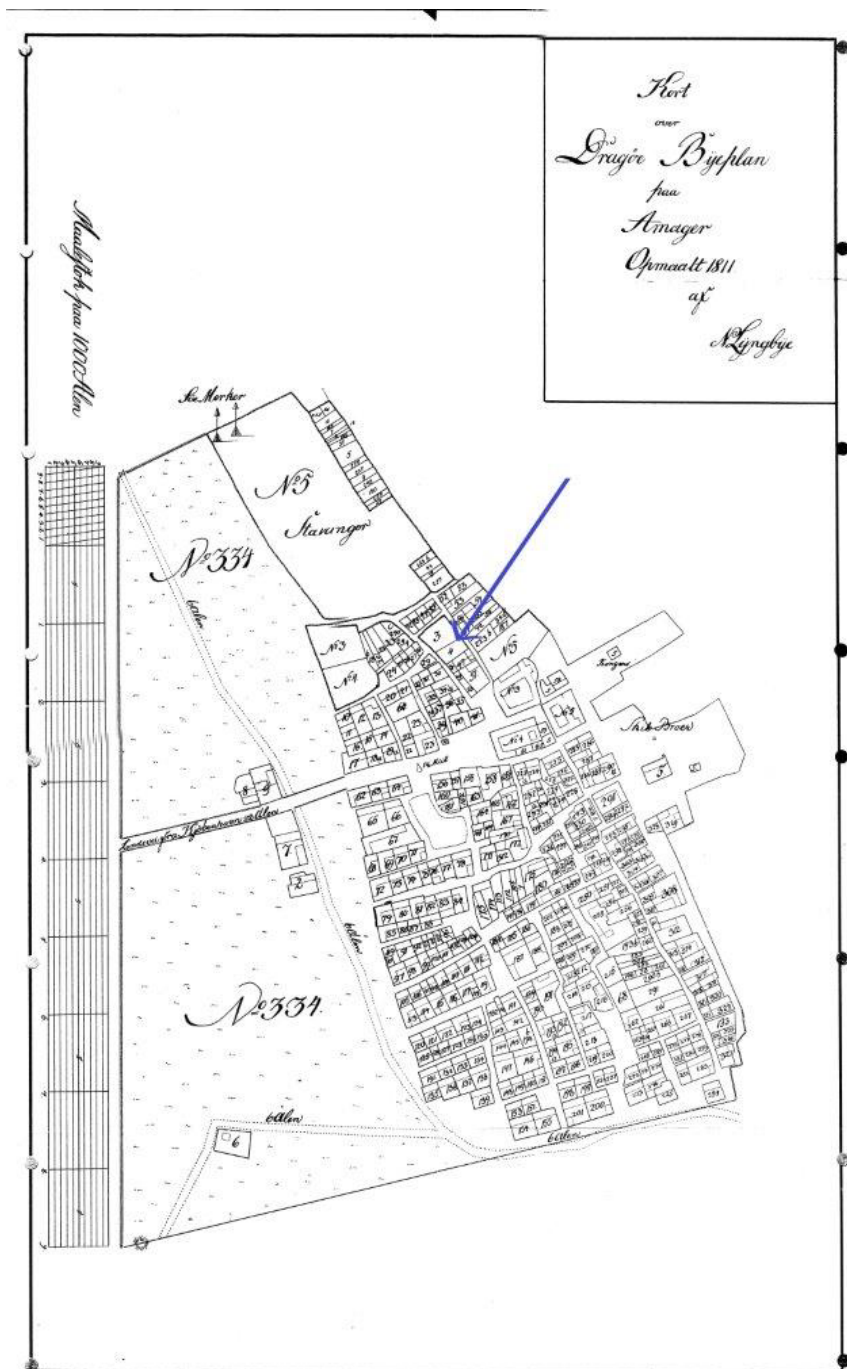

Fig. 1. Dragør. Matrikelkort fra 1811. Pilen viser stedet for udgravningerne i 1973-75. Bebyggelsen i den gamle by har kun gennemgået få ændringer siden dette kort blev fremstillet.

topografi, som omtales nedenfor. På grundlag af de ovennævnte kilder har Chr. Nicolaisen på forbilledlig vis sammenstillet et billede af Dragørs historie i middelalderen, som kort skal gengives i det følgende.¹

Da Valdemar Atterdag (1340-1375) i 1340 tiltrådte som konge af Danmark, var de skånske provinser af de holstenske panthavere blevet overdraget til den svenske konge Magnus Smek. Den danske kongemagt havde

¹ Nicolaisen: *Amagers Historie*, 1907.

på skriftlige kilder, men disse er indsamlet fra en periode, der dækker henved 200 år fra begyndelsen af 1300-årene til slutningen af 1500-årene. Det er et meget langt tidsafsnit, når man betænker den dynamiske aktivitet, som prægede livet i Dragør i denne periode. Når det gælder de ældste perioder – det vil i denne sammenhæng sige 1300-årene – har bebyggelsen været af meget flygtig karakter. Boderne har været bygget af medbragt materiale, sejldug og tømmer, og er ved markedets ophør i oktober/november hvert år atter blevet fjernet. Alle gader og veje har derfor næppe heller været permanente, men har været anlagt dér, hvor behovet meldte sig. Også grænserne mellem de enkelte byers fed må have ændret sig gennem tiderne. Som nævnt var hollænderne allerede inden år 1400 forsvundet, og på samme måde lykkedes det først meget sent for enkelte tyske byer at erhverve rettigheder til egne fed. Som endnu et usikkerhedsmoment ved rekonstruktionen skal endelig nævnes, at ”fixpunkterne” for de enkelte lokaliteters placering på kortet – danskernes fed, de offentlige bygninger: kapellet (her kaldet kirken) toldboden, herberget m.v. alle er forsvundne og kun med usikkerhed kan stedfæstes.

Ikke desto mindre må Chr. Nicolaisens topografiske rekonstruktion – i hvert fald når det gælder anden halvdel af 1400-årene – anses for nogenlunde korrekt i hovedtrækkene. Enkelte korrektioner er siden foretaget af Carsten Jahnke på grundlag af nyfremdragne tyske kilder.⁴ På det nævnte tidspunkt har bebyggelsen samlet sig omkring et system af gader bestående af den øst-vestgående Kongevej, der omtrent midt i byen har udvidet sig til byens Torv.⁵ Herfra har der ned mod havnen løbet en sydlig gade, Kødmangergaden og en nordlig, Toldbodgaden.⁶ Parallelt med sydstranden og vinkelret på Kødmangergaden lå Hollænderstrædet, hvor det må antages, at købmændene fra Kampen, Deventer og Zytphen oprindeligt har haft et fælles fed. Mod nord, vinkelret på Toldbodgade, løb den ”wismarske vej”, nævnt i et skøde fra 1493.⁷ Nicolaisen anså denne gade for at høre til de ældste gadeforløb i Dragør, fordi byen Wismar var en af de første tyske stæder, som fik rettigheder i Dragør. En nordlig forlængelse af den ”wismarske vej” omtales i 1473 som Nyenstræde.⁸ Denne lokalitet har interesse i forbindelse med de arkæologiske undersøgelser, som skal omtales neden for. Foruden de omtalte ”hovedgader” må boderækkerne på feddene og disse indbyrdes have været adskilt ved unavngivne stier og veje. Sådanne omtales flere gange i skøderne fra 1500-årene.⁹ Da Dragørmarkedet havde sit højdepunkt i 1400-årene, strakte bebyggelsen sig flere hundrede meter nordligere end den gamle 1700-tals by. Det samlede areal kan med forsigtighed beregnes til 36 hektar, hvilket svarer nogenlunde til det dobbelte af den gamle bys udstrækning i dag. Men i 1500-årene ændredes det her skitserede billede på væsentlige punkter. I forbindelse med krigshandlingerne under Grevens fejde i 1536 blev store dele af Dragørlejet brændt ned. Skibstrafikken synes herefter at have ligget næsten stille i en årrække, i hvert fald hvad angår de tyske byers købmænd. Dette skyldtes nok ikke alene lejets sørgelige tilstand men nok så meget, at sildefiskeriet i perioder så godt som stagnerede. Hertil skal så lægges Kronens stadigt dårligere forhold til Hansestæderne, som ikke blot skyldtes rigspolitiske forhold, men som også bundede i en frygt for, at den nærliggende hovedstad skulle lide under vareomsætningen på markedet i Dragør.

⁴ Jahnke: *Das Silber des Meeres*, 2000.

⁵ Nicolaisen: *Amagers Historie*, 1907, s. 65.

⁶ Kbh.Dipl. I:163.

⁷ Nicolaisen: *Amagers Historie*, 1907, s. 62, 104.

⁸ Kbh.Dipl. IV:116.

⁹ Se f.eks. Kbh. Dipl. I:225.

Ødelæggelserne i 1536 skabte et kontinuitetsbrud, som til sidst medførte afviklingen af den internationale handel i Dragør. Kun Stralsund og Stettin kunne generhverve nogle af de gamle handelsrettigheder, som blev fastholdt – men næppe fuldt udnyttet – i endnu en hundredårsperiode. De tidligere tyske fed gik efterhånden over på danske borgeres hænder, skønt hovedparten af arealerne snart blev overtaget af de nederlandske bønder, som Christian 2. (1513-1523) i 1521 havde skænket store dele af Amager og Saltholm og som helt havde overtaget landsbyen Store Magleby blot 1½ km Vest for Dragør. Helt frem til nyere tid bar landsbyen navnet "Hollænderby". Hvad, der stod tilbage af bygninger i og omkring havnen, gik nu under navnet "Kronens fiskerleje". De tyske byer, som endnu fandt det umagen værd at drive skudehandel på Dragør, holdt til i et par pakhuse og boder nær landingsstedet. Det tidligere franciskanerkapel blev indrettet som herberg for de rejsende, som ventede på lejlighed til at krydse Sundet. Den sidste offentlige bygning udgjordes af toldboden, indtil den blev nedrevet i 1651. Men da havde toldstedet allerede været nedlagt siden 1620 og var flyttet til København.¹⁰ På dette tidspunkt var de tidligere tyske fed helt blevet overtaget af hollænderne og udlagt til enge og græsningsarealer, og i den centrale del af middelalderbyen var der anlagt tre bøndergårde, som helt ændrede den middelalderlige gadeinddeling. Foruden gårdene var den faste bosættelse i Dragør nu også begyndt at tage form, og omkring år 1600 optaltes der 20 gadehuse og ligeså mange fiskerboder. Ti år senere var antallet af huse med fast beboelse vokset til 25.¹¹

De arkæologiske vidnesbyrd

Arkæologiske levn fra Dragørs middelalder er ved forskellige lejligheder dukket op i forbindelse med ledningsarbejder eller anden byggeaktivitet i den gamle bydel. Til nogle af de mere spektakulære fund hører et par deponeringer af mønter. Således blev der ved plantning af allétræer på Vestgrønningen i 1893 fundet 69 danske og tyske mønter, som må være nedlagt efter 1415.¹² Det andet skattefund blev gjort i 1942 ved nedlægning af vand- og gasledninger i Deventergade nær ved havnen. Der indgår i fundet 220 mønter fra Hamborg en række nordtyske Østersøbyer, og det kan dateres til efter 1389.¹³ På dette tidspunkt var det danske møntvæsen så forringet, at al handel – både den internationale og den indenrigske – foregik i fremmede og mere lødige mønter.

Egentlige arkæologiske undersøgelser har i de seneste år i et par tilfælde været udført af Kroppedal Museum, i hvis ansvarsområde Dragør er beliggende. Begge udgravninger blev udført i forbindelse med byggeri tæt ved havneområdet nordlige del i henholdsvis 2010 og 2014. Trods temmelig tykke kulturlag påvistes der ikke spor af faste anlæg, og fundmaterialet omfattede ingen genstande fra middelalderen.

De første større og mere systematiske udgravninger i Dragør blev udført af Nationalmuseet så tidligt som i 1896-97 i de markområder nord for byen, som dengang tilhørte den nordligste gård i Dragør, men som i dag er et fuldt udbygget villaområde.¹⁴ Undersøgelserne blev udført i tre forholdsvis korte tidsperioder, den første i april 1896 i forbindelse med landbrugsdriften, den anden i juni 1896 og endelig den tredje i maj 1897, der skal ses som en opfølgning på de to tidligere undersøgelser. De to første prøvegravninger fandt sted på matrikelnummer 5 (se fig. 1) også kaldet "Stavanger" i det område Chr. Nicolaisen i sin kortrekonstruktion

¹⁰ Nicolaisen: *Amagers Historie* II, s. 195.

¹¹ Nicolaisen: *Amagers Historie* II, s. 11.

¹² Jensen, *Danmarks Middelalderlige Skattefund*, 1992, s. 220.

¹³ Jensen, *Danmarks Middelalderlige Skattefund*, 1992, s. 197.

¹⁴ Mathiesen, *Udgravningsberetning i Antikvarisk-Historisk Arkiv*, Nationalmuseet J.353/99.

betegner Stettins Fed (fig. 2). I området påvistes flere stenrækker og lergulve, der tolkes som rester af boder. Ingen af disse boder blev dog udgravet i deres helhed. Flere steder påvistes nedgravede trætønder, nogle steder to stillet ovenpå hinanden og der blev opsamlet flere hele og mange fragmenter af rhinske stentøjsstobe. I området nærmest stranden havde bebyggelsen en mere flygtig karakter og betegnes af udgraverne som rester af fiskerboder. Området er på Nicolaisens kort angivet som "Fiskerbode-Pladser". (Fig.

Fig. 3. Profil gennem kulturlagene i "Stakhaven". Nederst det lyse strandsand med lerstriber fra "lergulvene", herover det mørke, trækulsholdige lag med ildstederne, som repræsenterer Horisont II. De kraftige, gule lerlag, som øverst afsluttes af et brandlag, repræsenterer Horisonterne III-V. Foto: Forfatteren.

2) – Den tredje prøvegravning, udført i 1897, fandt sted nord for de tidligere udførte gravninger i det område, som på Nicolaisens kort er betegnet "Samsengene" og "Pommerske Pladser? Cammin og Wollin". (Fig. 2)

Bebyggelsen, som her kunne følges omkring 300 m mod nord, var af en lidt anden karakter, end den tidligere observerede, idet det fugtige terræn havde medført, at boderne, som her gav sig tilkende, var placeret på forhøjninger, omgivet af grøfter. Også her påvistes adskillige nedgravede tønder, formodentlig anvendt som brønde, da spunshullerne var udlusede og tøndestavene flere steder gennemborede af huller. En af disse tønder opbevares i Nationalmuseet, inv.nr. D3426. Der blev også i dette område opsamlet betydelige mængder keramik og stentøj, samt andre genstande relaterede til fiskeri, såsom netflod, fiskekroge m.v. Alle varetagne fundgenstande fra disse undersøgelser sammen med en stor samling uregistrerede dyreknoget opbevares i Nationalmuseet under inventarnumrene D3699-D3718.¹⁵ De ældste dele af fundmaterialet kan dateres til midten eller anden halvdel af 1400-årene. Dette indikerer, at disse områder nord for det nuværende Dragør og op til flere hundrede meter fra havneområdet er de områder, som – ikke overraskende – sidst er blevet taget i brug af de fremmede købmænd. Det er også her, de sidst ankomne pommerske byer

¹⁵ Grinder-Hansen, (red.) *Margrete 1.*, 1996.

som Cammin og Wollin har måttet slå sig ned i de mindst egnede engområder, som måtte drænes af grøfter inden opførelsen af boderne.

Undersøgelserne i stakhaven

I årene 1973-75 foretog Nationalmuseet endnu en gang arkæologiske undersøgelser i Dragør. Denne gang var der tale om en forskningsgravning, ikke fremprovokeret af dyrkning eller byggearbejder, men tilskyndet af historisk interesserede borgere i byen og støttet af Dragør Kommune. Udgravningsfeltet var beliggende på matrikel nr. 3a (se fig. 1), på en grund kaldet "Stakhaven", som det arkivalsk kunne godtgøres ikke har været bebygget i hvert fald siden 1760. Undersøgelsen gennemførtes over tre sommerkampagner af 5-7 ugers varighed, og det undersøgte areal udgjorde ca. 120 kvadratmeter.¹⁶ Udgravningen blev over tid udført i fem felter, adskilt af profilbænke, og disse felter blev så udgravet i et antal horisontale afgravninger. De øverste lag kunne på grund af klare byggefaser let afdækkes i få afgravninger, medens de nederste kulturlag krævede helt op til 12 afdækninger af hensyn til dokumentationen. Det var i øvrigt her overraskende at konstatere, at kulturlagene i hele udgravningsarealet havde en tykkelse på op til 2 m og at der helt ned i de ældste kulturlag kunne iagttages bebyggelsesspor. (fig. 3) Det har ved efterbehandlingen vist sig, at aktivitets- og bebyggelsesfaserne med rimelighed kan opdeles i fem horisonter. Hver af disse horisonter er dateret på grundlag af daterende fundmateriale, herunder i alt 93 mønter fra hele udgravningsarealet. Den ældste horisont er benævnt "Horisont I" og udgravningsresultaterne vil blive præsenteret i kronologisk rækkefølge.

Horisont I (ca. 1350) betegner den første aktivitet på stedet. Det oprindelige færdselsniveau ligger i en højde af omkring 75 cm over nuværende havoverflade, og jordbundsmaterialet, som består af en lys, grovkornet sandart, har på et tidspunkt udgjort en del af den flade sandstrand. Nogle af de på fig. 4 angivne konstruktioner var dækket af et lag tang og blåmuslinger og må altså tidvist have været oversvømmet – måske i forbindelse med vinterhøjvande. I alle udgravningsfelterne var den oprindelige overflade gennembrudt af stolpe- og pælehuller, som stammer fra den overliggende, yngre bebyggelseshorisont. Det samme gælder de mange nedgravede tøndes – på fig. 3 mærket med "T". Intet træ fra disse tøndes var bevaret. Til det oprindelige færdselslag hører derimod et antal rektangulære plader af gult ler, som var let nedgravet i det løse sandlag. Lerpladerne var af vekslende størrelse fra 2 × 3 m for den største til ca. 2 × 1.20 m for den mindste. Kanterne var en smule forhøjede, således at der opstod en svag trugform, og i disse kanter kunne i nogle tilfælde iagttages aftryk af tynde stolper eller rafter. Lignende konstruktioner er påvist i stort tal i Malmø, Skanør, Falsterbo og Simrishamn, hvor de almindeligvis går under betegnelsen "lergulve" eller svensk: "lerbottnar", idet de antages at have fungeret – dels som gulve i telte eller primitive hytter for de større anlægs vedkommende – dels for de mindres vedkommende som et fast underlag i det løse strandsand for forskellige former for aktiviteter knyttet til fiskerierhvervet.¹⁷ De ældste eksempler på sådanne lergulve er hidtil påvist ved Lynæs i Nordsjælland.¹⁸ Her er dateringen 900-1000-årene, medens de ældste skånske eksempler kan dateres til 1100-årene. Afslutningsvis skal endnu et anlægsspor fra Horisont I nævnes. Det

¹⁶ Liebgott, *Stakhaven*, 1979.

¹⁷ Redin, *Skanör, Falsterbo und die Hanse*, 1973; Järpe: *Fiddevången i Falsterbo*, 1974, s. 1, Jahnke: *Das Silber des Meeres*, 2000, s. 63F,120,146,158.

¹⁸ Liebgott, *Telt, hytte, bod*, 1979, s. 12.

**Horisont I
Ca. 1350**

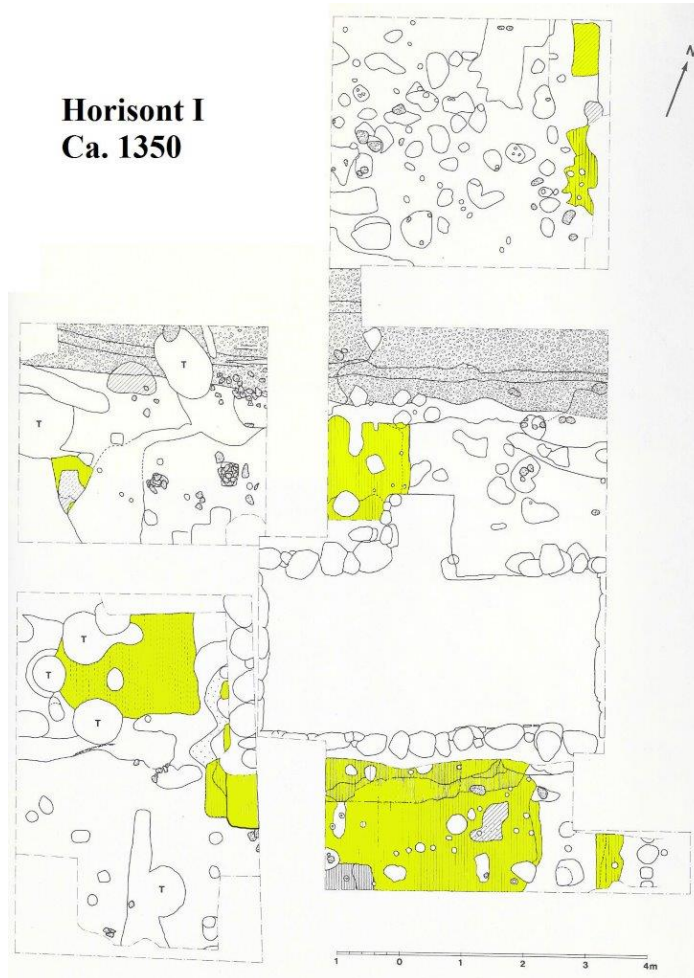

Fig. 4. Horisont I. De overlejrende "lerbottnar" markeret med gult. Grafik: Forfatteren.

drejer som et vejforløb, der strækker sig vinkelret gennem udgravningsarealet, og som ses omtrent midt i plantegningen fig. 4.

Vejen var lagt direkte på sandet og bestod af et 10-15 cm tykt lag af strandsten, hvori tydeligt sås to dybe hjulspor. Vejen har sandsynligvis været benyttet ved transport af silden fra kysten til lidt længere inde på land, hvor rensning af silden, saltning og ilægning i tønder blev foretaget. Kun ganske få løsfund kan med sikkerhed knyttes til Horisont I, og dateringen hviler derfor i hovedsagen på en mindre samling keramiske skår. (fig. 5) Det drejer sig om nogle få skår fra den rigt dekorerede, højmiddelalderlige kandetype. Denne keramiktypes glansperiode sættes almindeligvis til tidsrummet 1250-1350, hvad der dog i denne sammenhæng er et alt for stort spænd af tid. Forekomsten af hvidbrændt Siegburg-stentøj godtgør imidlertid, at vi må befinde os i slutningen af denne 100-årsperiode, idet man næppe kan forestille sig, at Siegburg-varerne af denne type forekommer i danske fund før tidligst omkring 1330-40.¹⁹ Medens den rødbrændte, glaserede keramik altså trækker nedad i tid, trækker Siegburg-stobene opad, og der fremkommer derved en sammenfaldende tidszone i det sidste tiår før 1350.

¹⁹ Liebgott, Danske fund af møntdateret keramik, 1978.

Der er ikke gjort fund af mønter i Horisont I, men det er værd at bemærke, at der i den overliggende Horisont 2 er fundet et tyvetal mønter, som stammer fra første halvdel eller midten af 1300-årene, hvilket må siges at støtte keramikdateringen. Sammenfattende må det siges, at Horisont I dækker et kort tidsforløb, kendetegnet ved de til dels overlappende og i nogle tilfælde også oversvømmede lergulve. Dateringen må være årene kort før eller omkring 1350 eller omtrentlig det tidspunkt, hvor de første kongelige privilegier udstedes til de fremmede købmænd på Dragørmarkedet.

Fig. 5. Prøver på keramik opsamlet i Horisont I. Dekorerede, rødbrændte kander, gråbrændt keramik samt stentøj fra Siegburg er repræsenteret. Foto: Forfatteren.

Horisont II
Ca. 1350 - ca. 1425

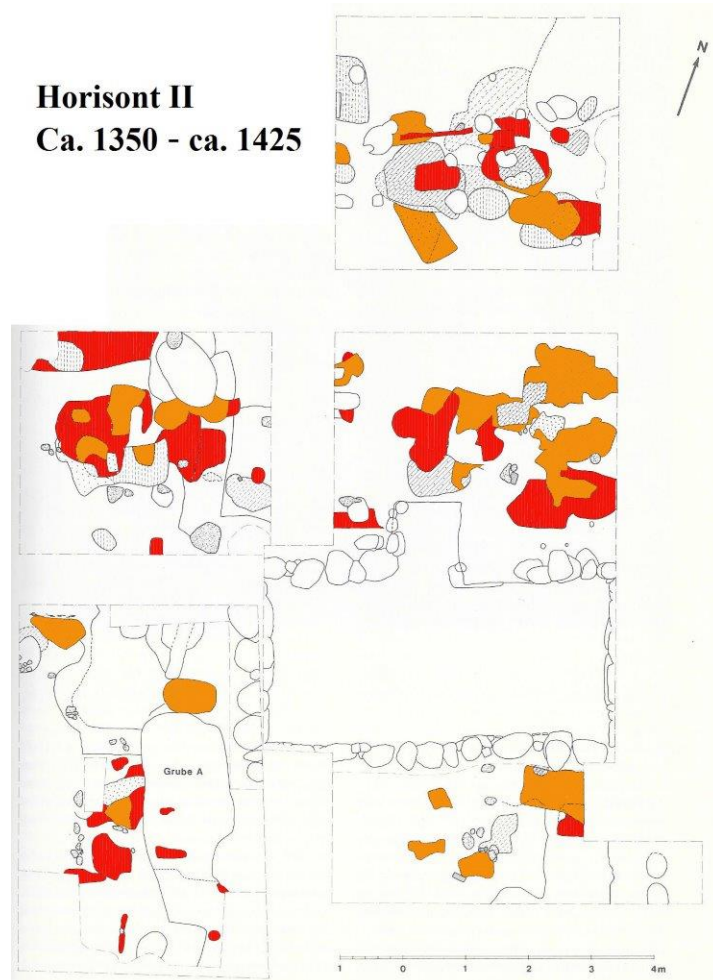

Fig. 6. Horisont II. Indtegnede ildsteder fra tre afgravninger af ca. 10 cm tykkelse. Grafik: Forfatteren

Horisont II (ca. 1350-ca.1425) tegnede sig i udgravningens profilvægge som et ca. 40 cm. tykt, muldholdigt sandlag. Laget var næsten sortfarvet på grund af det store trækulsindhold, og det fremstod klart afgrænset mellem Horisont I's lyse strandsand med lergulvene og de overlejrende, tykke lerlag i Horisonterne III-V. Der er tale om et ensartet kulturlag opbygget af ganske fine, millimetertynde lag, der giver sig til kende omkring de ildsteder, som skal beskrives nedenfor. Der er påvist et stort antal stolpehuller, som desværre ikke lader sig rekonstruere til omrids af bygningskonstruktioner. (fig. 6) De bygninger, som har knyttet sig til denne horisont, har ud fra det store antal opsamlede, forrustede jernsøm at dømme sandsynligvis bestået af hastigt sammenflikkede træskure, som efter hver markedssæson atter har været fjernet eller måske brændt ned. Der har været tale om en helt anden bebyggelsesform end den, der blev påvist i Horisont I, som var præget af de omtalte lergulve. Denne ændring i byggeskikken afspejler formodentlig, at området i denne tidshorisont er blevet udnyttet af en ny erhvervsgruppe. Medens lergulvene i Horisont I sandsynligvis har været knyttet til fiskeriet, afspejler fundmaterialet i Horisont II, at området er blevet overtaget af handels- og håndværksaktiviteter. Eller sagt med andre ord: området er overgået fra at være "Fiskernes Pladser" til at være et *Fed* – i dette tilfælde Wismars eller Stralsunds. (Jf. Fig. 2) Løsfundene omfatter foruden fragmenterede ler- og stentøjskar – spor af smedevirksomhed og sejlmageri, og et par klædeplomber af bly fra Roermonde i Nederlandene samt en velbevaret jernsaks dokumenterer, at klædehandel har fundet sted. Den handelsprægede aktivitet underbygges tillige af de 76 mønter opsamlet i horisonten.

Fig. 7. Eksempel på de karakteristiske, tætliggende ildsteder i Horisont II. Foto: Forfatteren.

Bebyggelsens sæsonbetonede karakter kan udlæses af de mange, tidligere omtalte ildsteder. De forekommer i stort tal, og i par af udgravningsfelterne er optalt 27 sådanne ildsteder. De er meget ensartede i størrelse, ca. $1 \times 0,5$ og består af en ca. 5 cm tyk lerplade med en rødfarvet plet efter bålstedet. På fig. 5 er disse ildsteder sammentegnet fra tre afgravninger. Flere af ildstederne er gravet ned i hinanden uden dog at have helt samme orientering og er ikke samtidige, idet de ses adskilt af tynde sand- og trækulslag. Ildstederne anses derfor – næsten som årringe i et træ – at repræsentere en serie af sæsonbosættelser. (fig. 7) Man kan

forestille sig, at man hvert år i markedstiden er vendt tilbage til den samme plads inden for det givne fed, hvor man så har opført nye, primitive boder og som noget af det første har anlagt et nyt ildsted på nogenlunde samme sted som det foregående års, der næppe har overlevet vinterens vejrlig. Dateringen af Horisont II til ca. 1350-1425 baserer sig dels på genstandsinventaret, men nok så meget på de opsamlede

mønter.²⁰ Det drejer sig som nævnt om i alt 76 mønter fra denne horisont, og de fordeler sig over tidsrummet fra 1300-årenes første tredjedel til Erik af Pommerns (1396-1441) kobbersterlinger udmøntet ca.1422. De tidligste af mønterne kan almindeligvis ikke tillægges afgørende dateringsværdi, da denne type mønter har haft en længere cirkulationstid, og taler derfor ikke for en startdato for Horisont II til ca. 1350, hvis man også tager hensyn til, at Horisont I har strakt sig over en kortere årrække. Slutdatoen ca. 1425 grunder sig ikke alene på møntdateringen, men støtter sig tillige på oplysninger i de skriftlige kilder, som skal omtales i forbindelse med Horisont III.

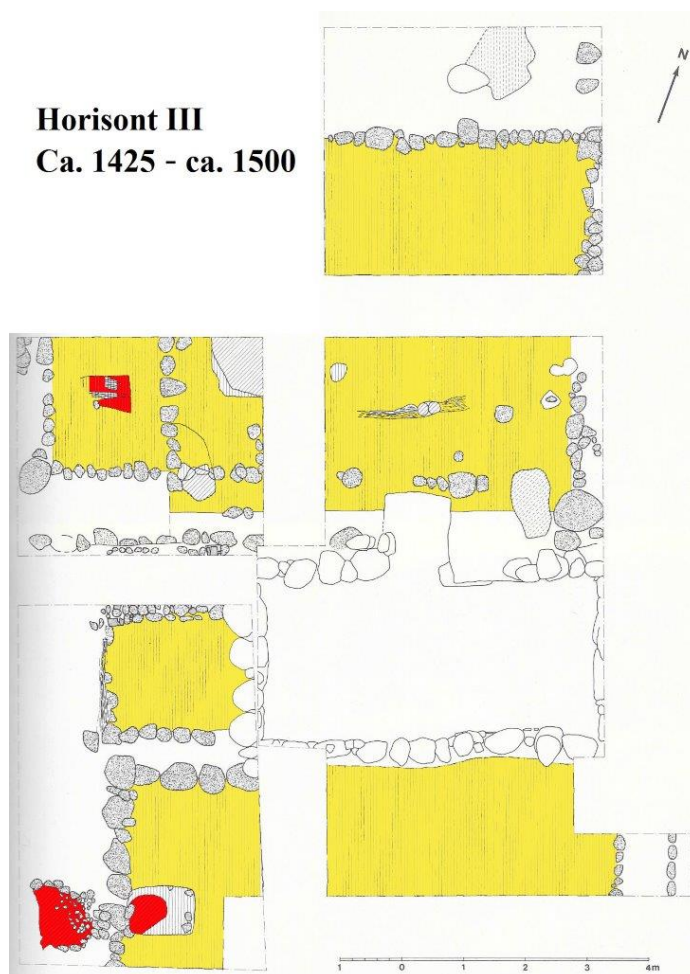

Fig. 8. Horisont III. Gavlhuse. Det sydlige med ildsted og bageovn. I den lille søgegrøft nederst til højre ses den ældste brolægning i "Nyenstræde". Grafik: Forfatteren.

Horisont III (ca.1425-ca. 1500) betegner endnu et markant skifte i bebyggelseshistorien på stedet. De simple hytter og bræddeskure, som hvert år blev fjernet ved markedstidens ophør, bliver nu afløst af en mere permanent bebyggelsesform: *bindingsværkshuset*. De bevarede rester af disse huse består af lige rækker af kampestenssyld samt lermateriale fra gulvlag og sammenstyrtede, lerklinede vægge. På det udgravede område har der i denne fase ligget 3 rektangulære huse orienteret øst-vest. (fig. 8) Husene strækker sig 8-9 m ind på grunden fra gadelinjen regnet. Husene ligger meget tæt, kun adskilt af smalle slipper. Det drejer sig

²⁰ Liebgott: *Stakhaven*, 1979, s. 163f.

altså om gavlhuset, hvor indgangen til husene må have ligge i øst ud mod gaden, da vestenden af husene i hvert fald i to tilfælde har været optaget af ildsteder – det ene med en udvendig bageovn. Det nordligste af husene har været ombygget. Det er på et tidspunkt blevet gjort ca. ½ m bredere og 2 m kortere. I det sydligste og det nordligste hus er der konstateret spor af en skillevæg, som betyder, at husene har været opdelt i to rum. Denne rumopdeling med et mindre rum forsynet med ildsted og et større lokale uden ildsted har mange paralleller i Østersøområdet middelalderlige havnebyer. De fornemme stenhuse i Visby på Gotland tilhørende de tyske købmænd har i princippet haft samme opdeling i *Wohnküche* og *Speicher* – altså et opholdsrum samt et lager- eller handelslokale.²¹ Det skal tilføjes, at den permanente bebyggelse tilsyneladende også har medført en regulering og forbedring af gadeforløbet. Sydøstligt i udgravningen blev det i en lille sidegrøft konstateret, at der samtidig med den faste bebyggelse er anlagt et gadeforløb med sirlig brolægning. Det drejer sig antagelig om den på fig. 2 angivne "Nyenstræde".

Forklaringen på, at bindingsværkshusene i begyndelsen af 1400-årene afløser den ældre, mere flygtige bebyggelsesform skal søges i den status og betydning, som Dragørmarkedet efterhånden havde opnået på dette tidspunkt – ikke mindst i forhold til København, der nu i praksis fungerede som rigets hovedstad. Den 28. oktober 1425 tilstod Erik af Pommern de københavnske borgere retten til – mod en særlig afgift – at lade deres boder overvintre på Dragørlejet.²² Der var muligvis tale om en udvikling, der allerede var i gang, og af bevarede skøder fremgår det, at tilsvarende rettigheder må have været skænket til de fremmede købmænd.²³ Selvom bindingsværkshusene repræsenterer en permanent bebyggelse, må dette ikke forveksles med permanent beboelse. Privilegierne for de fremmede købmænd var kun gældende for markedstiden i de korte efterårsmåneder, resten af året har husene stået tomme og ubeboede, hvilket måske forklarer den forholdsvis korte levetid på ca. 75 år for de lerklinede huse i Horisont III.

Dateringen af Horisont III bygger – dels på de opsamlede løsfund – dels på sammensætningen af de 13 mønter opsamlet i denne horisont. Keramikken består fortsat af rhinsk stentøj, men rødbrændt glaseret keramik udgør tillige et stort indslag.

Med undtagelse af en Frederik 1. Søsling (1524-28), som dog muligvis tilhører den overliggende horisont, er alle mønter fra denne fase præget inden år 1500.

Horisont IV (ca.1500-1536?) betegner en forsættelse af Horisont III, hvad bebyggelsesformen angår. Der er her tale om resterne af to deformerede, lerklinede bindingsværksbygninger, begge med en længde på over 9,5 m. (fig. 9) Det nordligste af husene har haft en bredde på 5,5 m, medens afgrænsningen af det sydligste hus ligger uden for udgravningsfeltet. Det nordligste hus ses at have været opdelt i to rum med et teglstenssat ildsted i det vestligste af rummene. Begge huse er stærkt forstyrrede gennem opdyrkning og ved fjernelse af syldesten i forbindelse med opførelsen af det nordøstlige hus i den overliggende horisont. Et kraftigt lag af rødbrændt ler og trækul overlejrer husene, som må antages at være ødelagt ved brand.

²¹ Svahnström: *Häuser und Höfe*, 1976, s. 9f.

²² Kbh. Dipl. I: 151, 163, 195, 202.

²³ Nicolaisen: *Amagers Historie I*, 1907, s. 130 og Bilag XII.

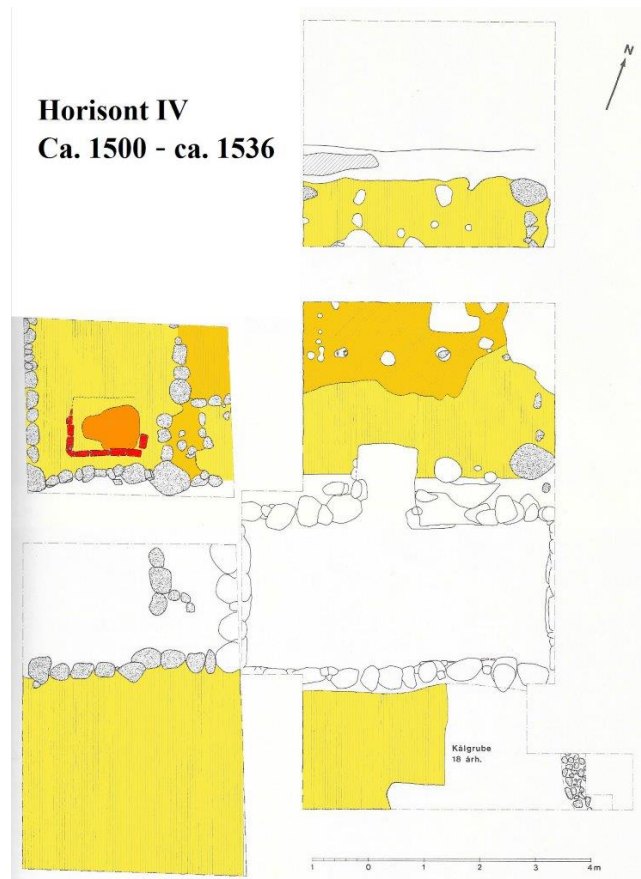

Fig. 9. Horisont IV. To byggefaser. Den yngste nedbrændt. Se også profilen i fig. 3. Grafik: Forfatteren.

Dateringen af Horisont IV bygger på fundet af fire muligvis fem mønter, hvis man medregner den tvivlsomt indlejrede Frederik 1. Søsling (1524-28) omtalt under Horisont III; nemlig to Christian I Hvider, en Lüneburg-Witten (1502) samt en Christian 2. Klipping (1518-22). Når slutdateringen forslagsvis sættes så præcist til 1536, er det fordi husene overlejres af det omtalte svære brandlag, som måske kan sættes i forbindelse med Dragørlejets nedbrænding under Grevens Fejde i dette år.²⁴ Det må dog understreges, at der meget vel kan være tale om en helt lokal ildsvåde, som dog må have fundet sted indenfor et en meget kort tidsmargin af 1536.

Horisont V (ca. 1580-ca.1620). Hertil knytter sig tre bygninger, hvoraf der kun er udgravet hjørner af husene i nordøst og i sydvest af feltet, medens en kælder, som er gravet ned gennem tre horisonter og som optager den centrale del af udgravningen, er undersøgt i sin helhed. Kælderen måler 6 m i længden, er 3,4 m bred og er bevaret i en dybde af 1,2 m. Kældervæggene er opført af store, kantstillede kampesten og har formodentlig haft yderligere et skifte i højden. Kældergulvet er omhyggeligt lagt i piksten. Kælders flademål svarer antagelig ikke til størrelsen af det tilhørende hus, men kraftige forstyrrelser af muldlaget og opsamling af sten har ikke gjort det muligt at fastslå denne bygnings størrelse. (fig. 10)

²⁴ Nicolaisen: *Amagers Historie I*, 1907, s 104f.

Horisont V
Ca. 1580 - ca. 1620

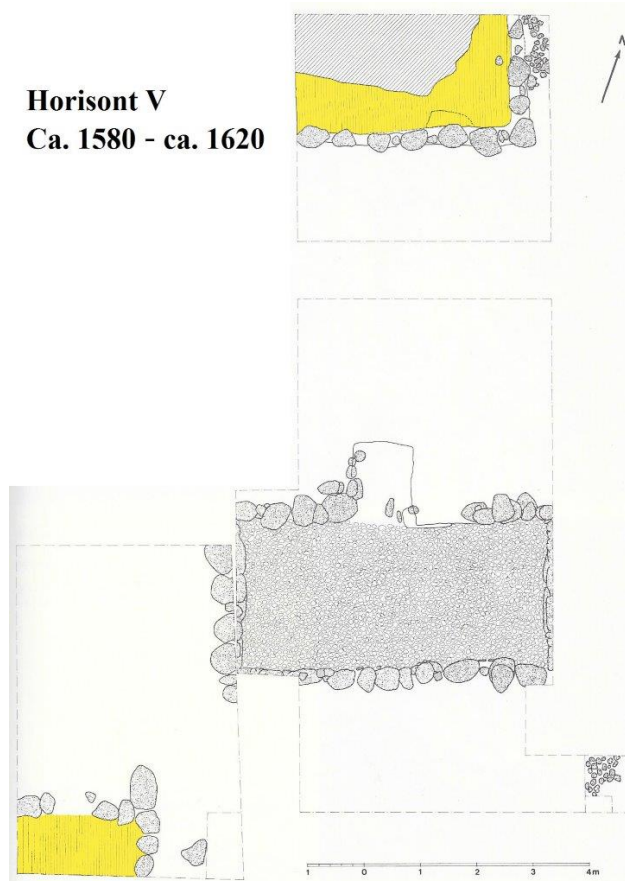

Fig. 10. Horisont V. Den stensatte kælder og to hjørner af lerklinede huse. Grafik: Forfatteren.

Ved husets nedbrydning er de lerklinede tavler fra vægge og skillerum blevet kastet ned i kælderen. Ved udgravningen var hele kælderrummet opfyldt med plastisk, gult ler, hvor der indkapslet i tynde sandstriber lå indlejret en mængde løsfund, som kan give oplysninger om husets udseende, indretning og datering. Både hvad angår eksteriør og interiør er der sket store ændringer i forhold til bebyggelsen i Horisont III og IV. For det første viser forekomsten af flade, rødbrændte tagsten af "bæverhale"-typen, at huset må have været teglhængt, medens de ældre huse nok blot har haft stråtag. Rhombiske og kvadratiske glaseruder – nogle bemalt med plantemotiv og et våbenskjold – viser at huset har haft blyindfattede ruder, og hvidkalkede fragmenter af lertavler har været udsmykket med plantemotiver i sort, blå og rød farve. Af største betydning for forståelsen af husets funktion er fundet af en samling ovnkakler. (fig. 11) Fundet består – dels af motivkakler – dels af kakler med den meget udbredte rhombeformede dekoration, og tidsmæssigt spænder fremstillingen af disse kakler over mindst et tiår.²⁵ Denne tidsmæssige spredning indikerer, at kakkellovnen har været opbygget af genanvendte kakler, hvilket slet ikke var ualmindeligt i huse udenfor den borgerlige kreds. Kakkellovnens tilstedeværelse viser imidlertid, at huset også har været udnyttet i årets kolde tid og fortæller derved, at de faste huse fra blot at udgøre en permanent *bebyggelse* nu er gået over til også at repræsentere en permanent *beboelse*. Hermed kan bygningen ikke længere knyttes til den sæsonbestemte markedsaktivitet, som tilfældet var med husene i de ældre horisonter.

²⁵ Liebgott, *Kakler*, 1972

Fig. 11. Genanvendte ovnkakler opsamlet i kælderen tilhørende Horisont V. Kaklen med det cirkulære midtfelt afbilder den bibelske Judith og kan dateres til 1580'erne. Samme datering gælder for den fragmenterede hjørnekakkel med afbildning af en lejesoldat. Kaklen med arkaden gengiver Dronning Anna af Polen og kan dateres til omkring 1600. Kaklerne med det rhombeformede motiv har haft en længere tidsmæssig udbredelse. Foto: Forfatteren.

Når der som tidsramme for Horisont V er foreslået perioden ca. 1580-ca.1620 skyldes det først og fremmest vurderingen af det opsamlede genstandsmateriale. Der er ikke fundet mønter i horisonten, men ovnkaklerne er fremstillet over et længere tidsrum fra omkring 1580 til omkring 1600. Da det drejer sig om genanvendte kakler, må sluttidspunktet sættes lidt senere end den yngste kakkel, hvis man påregner en vis levetid for kakkellovnen. Der er heller ikke opsamlet andet fundmateriale, som dateringsmæssigt kan placeres senere i århundredet. Det temmelig lange tidsrum fra ophøret af Horisont IV i 1536 til det foreslåede begyndelsestidspunkt for Horisont V omkring 1580 må forklares ud fra de tilstande, der rådede i Dragør efter Grevens Fejde. Sildefiskeriet var allerede siden midten af 1500-årene gået drastisk tilbage, og Christian 3. (1534-59) tøvede med at forny de fremmede købmænds privilegier af frygt for den konkurrence, Dragør betød for København. Og uden de fremmede købmænd kunne den brandhærgede by ikke genopbygges.

Og netop for området omkring udgravningsfeltet i "Stakhaven" findes der en beskrivelse af de stedlige forhold, som de tog sig ud i året 1561. Kilden er et skøde udstedt den 11.juli 1561 af Frederik 2. (1559-1588) til slotsfogeden på Københavns Slot, Christoffer Mogensen.²⁶ Skødet omhandler tre bosteder på vestsiden

²⁶ Kbh.Dipl. II:314.

af Nyenstræde, og er det omhandlede område ikke ligefrem "Stakhaven", må det have ligget i umiddelbar nærhed heraf. Som baggrund for skødets udstedelse angives udtrykkeligt i indledningen, at der i Dragør henligger mange øde fed og bodessteder, hvoraf der ikke betales afgift til Kongen. På dette tidspunkt havde Christian 2.'s Store Magleby-hollændere allerede bygget en bondegård midt i byen, og en del af de gamle fed var blevet tilskødet københavnske borgere. Bortset fra nogle gentagne forsøg fra Stettins side kom de fremmede købmænd aldrig tilbage til Dragør.

Litteraturliste

Trykt materiale

Dipl.Dan.: *Diplomatarium Danicum*, København, 1938-2002.

Kbh.Dipl.: Nielsen. O. (red.): *Københavns Diplomatarium*, København, 1872-1887.

Grinder-Hansen, P. (red.): *Margrete 1. Nordens Frue og Husbond Kalmarunionen 600 år*, København: Nationalmuseet, 1996.

Jahnke, C.: *Das Silber des Meeres*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2000.

Jensen, J.S. et al.: *Danmarks Middelalderlige Skattefund*, København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 1992.

Järpe, A.: *Fiddevången i Falsterbo. Aktuelt om Antikvariskt Ale*, 1974.

Liebgtott, N.-K.: *Stakhaven. Arkæologiske undersøgelser i senmiddelalderens Dragør*, Nationalmuseets Skrifter, Arkæologisk-historisk række, bd. 19, København, 1979.

Liebgtott, N.-K.: 'Telt, hytte, bod', I Robert Egevang (red.): *Strejflys over Danmarks Bygningskultur*, København, 1979.

Liebgtott, N.-K.: *Kakler. Hovedtræk af kakkelovnens historie ca. 1350-1650*, København: Nationalmuseet, 1972.

Liebgtott, N.-K.: *Danske fund af møntdateret keramik ca. 950-1450*, Nationalmuseets skrifter, Arkæologisk-historisk række, bd. 18, København, 1978

Mathiesen, Aa.H.: *Udgravningsberetning i Antikvarisk-Historisk Arkiv*, Nationalmuseet J.353/99.

Nicolaisen, Chr.: *Amagers Historie I-III*, København, 1907.

Redin, L.: *Skanör, Falsterbo und die Hanse. Hanse in Europa*, Köln, 1973.

Schäfer, D.: *Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen*, Halle, 1887, genoptryk 2006.

Svahnström, G.: *Häuser und Höfe der Handelstreibenden Bevölkerung auf Gotland während des Mittelalters*. ActaVisbyensia 5, Visby, 1976.